Tanja Hirschovits-Gerz

10.11.2023

Eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunta

Sosiaali- ja terveysvaliokunnan kuulemistilaisuus perjantai 10.11.2023 klo 09.00.

Lausunto koskien Hallituksen esitystä eduskunnalle laeiksi lastensuojelulain sekä varhaiskasvatuslain 6 ja 60 §:n muuttamisesta (HE 56/2023 vp)

Hallitusohjelmassa lastensuojelun jälkihuollon ikärajaa esitetään laskettavaksi 25 ikävuodesta 23 ikävuoteen. Perusteluna muutokselle ovat valtiontalouden säästöt. Tässä lausunnossa keskitytään tarkastelemaan täysi-ikäisten jälkihuollon perustaa, tarvetta ja kustannusvaikutuksia.

Lastensuojelun jälkihuollon tuella pyritään turvaamaan huostaanotettujen tai sijoitettuna olleiden lasten siirtymä aikuisuuteen yhdenvertaisesti ikätovereihin nähden: kiinnittyminen yhteiskuntaan, opintoihin, työelämään ja perhe-elämään. Jälkihuollon palvelulla tartutaan tämän kohdennetun ryhmän osalta tuen tarpeisiin ja vastataan niihin pitkäjänteisesti ja kokonaisvaltaisesti (mm. Hirschovits-Gerz ym. 2022). Jälkihuollon puitteissa jokaiselle nuorelle tulee turvata oma koti ja varmistaa, että peruskoulu on käyty ja toisen asteen opinnot suoritettu. Jälkihuolto tukee kuntoutumista vaikeista elämänkokemuksista toipumiseen.

Lastensuojelun jälkihuolto on jatkumo lapsen sijaishuollolle tai pitkään jatkuneelle avohuollon sijoitukselle. Lapsen huostaanottoon voi johtaa vakavat puutteet kasvuolosuhteissa tai lapsen huolenpidossa tai lapsen oma käytös, joista lapsen terveydelle tai kehitykselle aiheutuu vakavaa vaaraa tai sen uhkaa, eikä lapsen edun mukaista huolenpitoa voida kotona turvata avohuollon tukitoimenpiteillä ja muilla palveluilla. Usein sijoitukseen johtavat useiden tekijöiden kokonaissumma. Tilastojen mukaan erityisesti teini-iässä sijoitettujen määrä ja kustannukset ovat kasvaneet. Käytännössä teininä ja usein moneen eri sijoituspaikkaan sijoitetut **nuoret eivät sijaishuollon aikana ehdi kirimään kiinni ikätovereidensa taitoja ja stabiilia elämäntilannetta täysi-ikäistymiseen mennessä, vaan itsestä huolehtimisen ja arjen taidot jäävät vajaiksi. Näin jälkihuollolle on syntynyt entistä merkittävämpi ja pitkäjänteisempi rooli vahvistaa ja tukea nuorta jo pelkästään arjen vakauttamiseksi**.

Lastensuojelun jälkihuoltoon oikeutettu nuorten **joukko on heterogeeninen.** Osa nuorista pärjää peruspalveluilla, osaa tarvitsee kohdennettua erityistä tukea jollain elämän osa-alueella ja osa tarvitsee vaativaa monialaista tukea. Jälkihuollossa olevilla nuorilla on kuitenkin tilastollisesti ikätovereita merkittävästi enemmän traumaattisia kokemuksia, mielenterveyden haasteita, päihdeongelmia ja myös neuropsykiatrisia haasteita, heikko koulutustaso ja riski ennenaikaisille kuolemille. Vuonna 2021 lastensuojelun jälkihuoltoon oikeutetuista runsaasta 10 000 nuoresta **39 % oli NEET-tilanteessa eli työn, koulutuksen ja varusmiespalveluksen ulkopuolella** (Hirschovits-Gerz ym. 2022). Nuoret tulevat myös ikätovereitaan useammin vanhemmiksi jo nuorina ja heidän sosiaalinen tukiverkkonsa on usein muita ohuempi. Tuen tarve vaihtelee, mutta arvioilta 3000–4000 nuorta tarvitsee vahvan ja monialaisen tuen, osa aina 25 vuoteen saakka.

Yhteiskunta käyttää merkittävää yksilöön kohdistuvaa valtaa, kun lapsi sijoitetaan sijaishuoltoon. Siksi yhteiskunnan tulee kantaa myös vastuu näistä nuorista ja tukea heitä aikuistumisessa. **Jälkihuollon tehtävänä on toimia julkisen vanhemman roolissa**, tukea arjen hallintaa, koordinoida tuen ja avun saamista yksilöllisesti ja varmistaa yhteiskuntaan kiinnittyminen. Jälkihuolto on suhdeperustaista työtä ja perustuu luottamukseen asiakkaan ja työntekijän välillä. Siksi katkeamaton tuki on oleellinen palvelun laatukysymys.

Kansalaistaitojen, kuten itsenäisen asumisen ja arjen hallinta edellyttää usein pitkäjänteistä tukea. Käänteisesti mm. asunnon menettäminen ja asunnottomuus lieveilmiöineen johtaa usein merkittäviin välittömiin ja välillisiin inhimillisiin tragedioihin ja yhteiskunnallisiin kustannuksiin (opiskelujen keskeytyminen, mielenterveys- ja päihdehaasteiden kärjistyminen, sosiaali- ja terveyspalveluiden tarpeen kasvaminen viiveellä). **Jälkihuollon keskeinen tehtävä on pyrkiä estämään nuorten syrjäytyminen ja sosiaalisten ongelmien siirtyminen sukupolvelta seuraavalle kohdennettuna palveluna**.

Lastensuojelulain mukaisen jälkihuollon ikärajan nostolle 25 vuoteen saakka vuonna 2020, oli usean asiantuntijaryhmän, palveluiden järjestäjien sekä nuorten ja läheisten tuki. Jo Toimiva lastensuojelu -työryhmä ehdotti selvitysraportissaan vuonna 2013 (STM:n selvityksiä 2013/19) lastensuojelun jälkihuollon ikärajan nostoa 25 ikävuoteen. Samaan päätökseen ovat tulleet asiantuntijat kautta linjan tutkimuksissaan, selvityksissään, ehdotuksissaan ja mallinnuksissaan (STM 2019; Kananoja & Ruuskanen, Yliruka ym. 2020, Pasanen ym. 2023, Saari ym. 2020; Araneva 2022; Sijaishuollon uudistamista koskeva raportti (STM 2020). Myös kansainvälinen tutkimusnäyttö puoltaa jälkihuollon ikärajan nostoa (ks. Heino, Laine & Hirschovits-Gerz, 113, tulossa mm. Vierula ym. 2024, Vierula & Saukkola 2024; Hedman & Korkiamäki 2024). Jälkihuollon ikärajan noston vaikuttavuutta ei Suomessa ole ehditty tutkia. **Tiedetään kuitenkin, että vähintään toisen asteen tutkinnon suorittaminen on usein edellytys työmarkkinoille pääsyyn**. Esimerkiksi Vamos-palvelussa rinnalla kulkevalla tuella on laskettu olevan merkittävä yhteiskunnallinen hyöty, kun nuori pääsee kiinni työelämään (Merikukka ym. 2021). Lääketieteelliset ja sosiaalitieteelliset tutkimukset osoittavat, että luotettavan aikuisen pitkäkestoinen tuki lievittää merkittävästi epäsuotuisten lapsuudenkokemusten vaikutuksia yksilön terveyteen ja toimintakykyyn koko elinkaaren aikana (esim. Bellis ym. 2017; Spratt ym. 2022; Frederick ym. 2023). Olennaista on varmistaa, että jälkihuollon asiakkaana nuori saa tätä tukea riittävän pitkään, rinnalla kulkien. Katso ehdotukset aikuistumisen tuen uudistamiseksi (Hirschovits-Gerz ym. 2023, s. 270–276).

Haavoittuvassa asemassa olevien nuorten tuen tarve ei poistu jälkihuollon ikärajaa laskemalla, eikä tosiasiallisia säästöjä siksi saavuteta. Kustannukset siirtyvät lastensuojelun palvelutehtävästä muihin sosiaali- ja terveydenhuollon palvelutehtävien kustannuksiksi sekä syrjäytymisen myötä muiksi välittömiksi ja välillisiksi kustannuksiksi (sosiaalietuuksien käytön, rikosten ja syrjäytymisen myötä). Valtiontalouden tarkastusviraston arvion mukaan (2007) syrjäytymisen kustannukset yhteiskunnalle ovat 1,2 M euroa nuorta kohden (ks. myös THL:n lausunto THL 1856/4.00.02/2018). **Laskennallisesti jo kymmenen nuoren syrjäytymisen ehkäisy voisi kattaa hallitusohjelmassa kaavaillut oletetut säästöt vuonna 2024.**

Jälkihuolto on yhteiskunnan talouden kannalta investointi, joka tuottaa yhteiskunnallista hyötyä ja ehkäisee ylisukupolvista syrjäytymistä jo lyhyellä aikavälillä. **Jälkihuollon tuki järjestetään yksilöllisesti, tarpeen mukaan, siksi kustannuksia on haastava laskea.** Kustannukset muodostuvat sosiaalityöntekijän ja sosiaaliohjaajan työpanoksesta sekä taloudellisesta tuesta ja joistakin muista palveluista. Esimerkki Vamos-toiminnasta: Yhden henkilön osalta työllisyys- tai koulutuspolulle pääsy jälkihuollon intensiivisen tuen avulla merkitsee 5 000–7 000 euron vuosittaista taloudellista hyötyä yhteiskunnalle lisääntyneinä tuloina ja vähentyneinä tulonsiirtoina ja muina kustannuksina. Yli koko nuoren työuran laskettuna yhteiskunnallinen hyöty on noin 240 000 euroa. On todennäköistä, että tämän taloudellinen hyöty menetetään, jos jälkihuollon ikärajaa lasketaan. (Merikukka ym. 2021).

Lastensuojelun jälkihuollossa olevilla nuorilla on suurin takamatka ikätovereihinsa nähden. Siksi jälkihuollon jatkaminen nuoren tarpeen mukaan 25 ikävuoteen saakka vahvistaa nuoren kiinnittymistä yhteiskuntaan. Syrjään jäävä nuori on myös turvallisuusriski itselleen ja muille.

Mikäli perusteluista huolimatta päädytään lakimuutokseen, esitämme toimeenpanon siirtämistä vuosille 2025–2026, se antaisi hyvinvointialueille aikaa valmistella korvaavaa tukea.

MUITA HUOMIOITA

35 §. Toimeentulon ja asumisen turvaaminen sekä 76 a §. Asumisen ja toimeentulon turvaaminen jälkihuollossa Pidämme tärkeänä, että toimeentulotukea ja asumistukea koskevien leikkausten vaikutukset arvioidaan tarkoin jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten osalta niin, ettei mahdollisesta ikärajan laskusta aiheudu kohtuutonta haittaa nuorille. Esimerkiksi toisen asteen tutkinnon saaminen ennen jälkihuollon päättymistä voisi olla tärkeä kriteeri lainsäädäntöä ja sen myötä palveluita uudistettaessa niin, etteivät nuoren opinnot jäisi kesken.

Erityisen tuen tarpeen määrittelyä sosiaalihuoltolain ja lastensuojelulain mukaisena toimintana tulee tarkentaa, jotta tuki ja palvelut voidaan järjestää tukea tarvitseville nuorille yhdenvertaisesti. Jälkihuollossa olevia nuoria on tarpeen arvioida erityisen tuen tarpeessa oleviksi elämänkokemusten valossa ja tarjota riittävä tuki ja palvelut.

Nuoruus mm. 6§ Ikärajojen eroavuus eri laeissa haastaa palveluiden järjestämistä ja tuottamista. Jotta siirtymät palveluista toiseen toteutuisivat laadukkaasti esim. lastensuojelusta sosiaalihuoltolain mukaisiin palveluihin tulee ikärajoja yhteensovittaa.

Ylisukupolvisuus tulee huomioida sekä laeissa että käytännön palveluissa. Esimerkiksi jälkihuollossa olevan nuoren vanhemmuus ja lapsen saama riittävä tuki perheenä.

LOPUKSI

Nykyinen ajankohta on huono ikärajan laskemiselle, sillä jälkihuoltoa tulee jatkokehittää osana lastensuojelun kokonaisuudistusta sekä käynnistää aikuistumisen tuen kokonaisuudistus, joka huomioi erityisryhmänä lastensuojelun jälkihuollossa olevien nuorten tarpeet. Parhaimmillaan syntyy säästöjä, kun nuoret saavat tarvitsemansa pitkäjänteisen ja suhdeperustaisen tuen jälkihuollosta ja pärjäävät itsenäisesti elämässä eteenpäin. Monialaista tukea tukee kehittää lainsäädäntöä, ohjeita, kansallista, alueellista ja paikallista tukea ja palvelua kehittämällä. Jälkihuolto tulee rakentaa nykyistä vahvemmin nuorten arjen pärjäävyyttä vahvistavaksi kokonaisuudeksi, jossa rohkeasti tarkastellaan yhteisbudjetoinnin, järjestämis- ja toteutumistapojen uusia käytäntöjä. Ks. mm. YEE-hankkeen loppuraportti Hirschovits-Gerz ym. 2023. https://www.julkari.fi/handle/10024/146536 .

Jälkihuollon ikärajan säilyttäminen 25-vuodessa edesauttaa hallitusohjelman tavoitteita ehkäistä nuorten syrjäytymistä (s. 7), vähentää polarisaatiota, tarttua tunnistettuihin syrjäytymisriskeihin (s. 94) ja kiinnittää huomion erityisesi haavoittuvimmassa asemassa olevien nuoriin (s. 95).

Pääjohtaja Markku Tervahauta

Johtaja Anneli Poudan
sijaisena yksikönpäällikkö Riikka Laitinen